

MUSTAQIL TA'LIM TURLARI VA ULARNI PEDAGOGIK-METODIK BAJARISH

Muratova S.Ch.

*Toshkent amaliy fanlar universiteti
Pedagogika kafedrasi mudiri*

Tayanch soʻzlar: nazorat-sinov mashgʻulotlari, maʼruza materiallari, mustaqil taʼlim, bilim va koʻnikma, mashgʻulot, tadqiqot

Ключевые слова: контрольно-тестовое обучение, лекционные материалы, самостоятельное обучение, знания и умения, обучение, исследование.

Key words: control-test training, lecture materials, independent education, knowledge and skills, training, research.

Резюме:

Ushbu maqolada nutq amaliyotining ishlab chiqilgan va joriy etilgan interfaol faoliyat modeli taqdim etilgan. Bu esatalabaga oʻqish paytida olingan bilimlarni tizimga kiritishga, asosiy qoidalarga eʼtiborini qaratishga, xotirada tuzatishga va kerak boʻlsa, ularga yana murojat qilishga imkon beradi.

Резюме:

В данной статье представлена разработанная и реализованная интерактивно-деятельностная модель речевой практики. Это позволяет студенту зафиксировать полученные во время учебы знания, сосредоточиться на основных правилах, исправить их в памяти и при необходимости обратиться к ним снова.

Summary:

This article presents the developed and implemented interactive activity model of speech practice. This allows the student to enter the knowledge acquired during study, to focus on the main rules, to correct them in memory and to refer to them again if necessary.

Kirish. Tayanch mustaqil taʼlim talabani oʻquv dasturiga kiritilgan barcha auditoriya darslari va nazorat-sinov mashgʻulotlariga tayyorgarligini anglatadi. Uning natijasi talabani joriy mashgʻulotlarda nazorat topshiriqlari, test, maʼruza va boshqa shakldagi joriy nazorat ishlari bilan foal ishtirok etishi orqali namoyon boʻladi. Tayanch mustaqil taʼlim shakllari quyidagilardan iborat: - maʼruza materiallari, konspekt va oʻquv darsliklarini oʻrganish; - mavzuga doir adabiyot va elektron axborot manbalarini izlash, koʻzdan kechirish va oʻrganish; - amaliy mashgʻulotlarda beriladigan uyga vazifalarni bajarish; -

mustaqil ta'lim uchun ajratilgan materialni o'rganish; - amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik; - nazorat ishi yoki kollokviumga tayyorgarlik; - attestatsiya va imtihonlarga tayyorgarlik va boshqalar. Qo'shimcha mustaqil ta'lim talabaning mavzuga doir bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga, chuqurlashtirishga, olgan bilimlarini tahlil qilishga qaratiladi. Ular quyidagilardan iborat: - kurs ishi; - tadqiqot ishi; - talabalarning ilmiy-amaliy konferensiya, seminar, olimpiadalarda qatnashishi; - o'qituvchi tomonidan belgilangan ilmiy manbalar tahlili; - esse, referatlar yozish va boshqalar. Oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonida mustaqil ta'limning ikki turi mavjud: auditoriya darslaridagi va auditoriya darslaridan tashqaridagi mustaqil ta'lim. Auditoriya darslaridagi mustaqil ta'lim qoida bo'yicha dars mashg'ulotlari vaqtida o'qituvchining topshirig'i va nazorati ostida, ammo uning bevosita ko'magisiz amalga oshiriladi. Auditoriya darslarida o'qituvchining nazorati ostida bajariladigan mustaqil ta'lim turlari asosan quyidagi shakllardan iborat: Keys, kazuslarni yechish, topshiriqlarni bajarish; mavzuga oid jamoaviy amaliy o'yinlar va boshqalar.

Tadqiqot metodologiyasi. Auditoriyadan tashqaridagi mustaqil ta'lim talaba tomonidan o'qituvchining topshirig'iga binoan uning bevosita ko'magisiz auditoriya darslaridan keyin amalga oshiriladigan ta'limdir. U asosan quyidagi shakllarda amalga oshiriladi: Ma'ruza konspektlar mazmunini o'zlashtirish va uni lektor tavsiya etgan o'quv manbalar negizida shakllantirish (axborot ta'lim resurslari, elektron adabiyotlar). Referat, esse yozish; Amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik; Ilmiy-uslubiy adabiyotlarni chuqur tadqiq etish va boshqalar. Keysni yechish bo'yicha metodik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Keys – (ang. sase – to'plam, aniq vaziyat) nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarni yechish jarayonida qo'llaniladigan ta'lim vositasi. Keys yechish ta'lim faoliyatining samarali interfaol, imitatsion usullaridan biri bo'lib, ta'lim jarayoniga o'tgan asrning yigirmanchi yillarida kirib keldi. U talabalarning olgan bilimlarini real voqealar misolida amalda qo'llash imkonini beradi. Shuningdek, keys-metod plyuralizm g'oyalaridan kelib chiqqan holda, talabalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, initsiativa ko'rsatish ko'nikmalarini rag'batlantiradi, olayotgan ta'lim yo'nalishining jozibadorligini oshirib, motivatsiya beradi, ularning ijodiy-amaliy faoliyatini shakllantirishga yordam beradi. Keysni bajarishda talaba quyidagilarni amalga oshirishi zarur: Masalani yechish uchun qo'shimcha ma'lumotlar, ularning manbalarini aniqlash; vaziyatning kelib chiqish sabablari va subektlari yuzasidan prognozlar bayon qilish; muammoga keng nuqtai-nazar bilan, tizimli va vaziyatdan kelib chiqib yondashish mahoratini namoyish etish; muammo yechimiga qaratilgan harakat dasturini ishlab

chiqish (mavjud dalillarni tahlil etib, ularni axborotga aylantirish; muammoni belgilash; maqsadni aniqlash va tasdiqlash; imkon bo'lgan alternativlarni ilgari surish; variantlarni baholash va ulardan birini tanlash.) Talabalar taqdim etilgan keysning tarkibidan qat'iy nazar quyidagilarni bajarishi lozim: keysni tahlil qilish: nima va nimaga bunday bulayotganin aniqlash, nima oqibatlariga olib kelishini tahmin qilish; vaziyatni tushuntirish; oldin belgilangan chora-tadbirlarni baholash; kelajakda mumkin bo'lgan harakatlarni muhokama qilish va ularning samarasini tahmin qilish.

Tahlil va natijalar. Talabalar keyslar ustida ishlaganda quyidagi qobiliyatlarini namoyon etishlari zarur: muammoli vaziyatga jalb etilgan shaxslarni aniqlash, ular o'rtasidagi farqlarni, ziddiyatlarni inobatga olish mahorati; holatni turgan doirasidan kengroq kontekstda tushunish: u qanday boshqa muammolar bilan bog'liq, atrofda nimalar o'zgarayapti va u vaziyatga qanday ta'sir qiladi; mavjud qanday ma'lumot vaziyatni oydinlashtirishini va u qay darajada ishonchli bo'lishini aniqlay bilish; holat haqidagi tasavvurlarni sinchiklab muhokama qilish (subektiv tasavvur muammoni noto'g'ri qabul qilishga va uni ijobiy tomonga o'zgartirishda to'siqlar yuzaga kelishiga olib keladi); noaniqlik va qarama-qarshilikda ishlay olish, chunki aksariyat hollarda to'liq ma'lumot bo'lmaydi. Muammoli vaziyatni asl mohiyatini shunday aniqlash kerakki, unda talaba hodisani haqiqatda sodir bo'layotgandek his eta olishi (asosiy muammolar, vaziyatni keltirib chiqargan faktorlar, sabablari, uning ehtimoli bo'lgan oqibatlari); muammoni yechishga qaratilgan zarur harakatlarni ishlab chiqa olish; tanlangan harakat yo'nalishining maqbulligiga ishontira olish. Keysni yechish metodikasi: Masalani tushunish: keys mazmunan qaysi mavzuga tegishli, undan qanday natija kutilmoqda, prezentatsiyaning qanday formasi talab etiladi, uning bajarilish muddati va talablari va h.k.) Keysni ko'rib chiqish (keys bajaralishiga oid birlamchi ma'lumotlar olingandan so'ng, keysda berilgan situatsiyani "his etish" lozim): ishning mazmunini unda ko'rsatilgan ma'lumotlar va asosiy g'oyasini tushungan holda ko'rib chiqish, tekstni to'liq o'qib, yuzaga kelgan savollarni, yangi g'oyalarni, kursning mos kelgan konsepsiyasini yozish). Vaziyatni tasvirlash: ishning ayrim jihatlarini muhim va boshqalarini juz'iy deb baholash, ishning yechimiga yordam beradigan barcha momentlarni aniqlash, muammoga to'g'ridan-to'g'ri aloqasi bo'lmagan faktorlarni ko'rib chiqish (ular hal etuvchi rol o'ynashi mumkin), hodisaning qachon, qayerda bo'lgani yoki bo'lmagani, undan manfaatdor tomonlar, vaziyatni hal etishga to'sqin bo'layotgan sabablar va h. k.) Diagnostika bosqichi (ushbu bosqich eng ko'p diqqatni talab etadi): o'tilgan mavzularni yodga olib, keys uchun foydali bo'lgan nazariy bilimlarni aniqlash, vaziyatni

yangi tekshirish mavzusi). O'qishning bir nechta turlarining mavjudligi ilmiy matnga murojaat qilishning turli xil munosabatlari bilan bog'liq: bibliografik - katalog kartalarini, tavsiyalar ro'yxatlarini, yil uchun jurnal va maqolalarning ro'yxatini va boshqalarni ko'rib chiqish; ko'rib chiqish - kerakli ma'lumotlarni o'z ichiga olgan materiallarni izlash uchun foydalaniladi, odatda ular ma'lumotnomalar va kataloglar ro'yxati bilan ishlagandan so'ng darhol murojaat qilishadi, bunday ko'rib chiqish natijasida o'quvchi keyingi ishlarda qaysi manbalardan foydalanilishini aniqlaydi; kirish - tanlangan maqolalar, boblar, alohida sahifalarni muttasil, yetarlicha batafsil o'qishni nazarda tutadi, maqsadi axborotning mohiyati bilan tanishish, muallif tomonidan ko'rib chiqish uchun qanday savollar berilganligini bilish, materialni saralash; o'rganish - materialni puxta o'zlashtirishni nazarda tutadi; bunday o'qish jarayonida o'quvchining muallifga bo'lgan ishonchi namoyon bo'ladi, taqdim etilgan ma'lumotlarni qabul qilishga tayyorligi, materialni to'liq tushunishga bo'lgan munosabati amalga oshiriladi; analitik-tanqidiy va ijodiy o'qish va o'qishning ikki turi bir-biriga yaqin, chunki ular tadqiqot muammolarini hal qilishda qatnashadilar. Ulardan birinchisi, ham ma'lumotning o'zi, ham muallif tomonidan uni olish va taqdim etish usullarini sinchkovlik bilan tahlil qilishni o'z ichiga oladi; ikkinchidan - o'quvchi o'z fikrlarini bayon qilishni zarur deb biladigan hukmlar, faktlar yoki shunga bog'liq ravishda izlash. Talabalar uchun ta'lim olishning barcha turlaridan eng asosiysi o'qishdir - bu o'quv adabiyotlari bilan ishlashda turli sohalarida bilimlarni to'plashga imkon beradi. Shuning uchun ham aynan o'quv faoliyati doirasidagi ushbu mustaqil ta'lim turi birinchi navbatda o'zlashtirilishi kerak. Bundan tashqari, ta'limning ushbu turini o'zlashtirishda ilmiy matn bilan ishlash samaradorligini oshiradigan asosiy texnikalar shakllantiriladi. Adabiyot bilan ishlashning ilmiy metodikasi ham o'qilganlarni yozib olishni ta'minlaydi. Bu talabaga o'qish paytida olingan bilimlarni tizimga kiritishga, asosiy qoidalarga e'tiborini qaratishga, ularni tuzatishga, xotirada tuzatishga va kerak bo'lsa, ularga yana murojat qilishga imkon beradi. Konspekt qilish-bu o'qiganlaringizning mazmunini ixcham va izchil namoyish etish. Konspekt - bu kitob yoki maqola mazmunini mantiqiy ketma-ketlikda taqdim etishning murakkab usuli. Konspekt tuzish bo'yicha uslubiy tavsiyalar. Bu konspektning birinchi elementi. Konspektning ikkinchi elementi tezisdir. Tezis qisqacha tuzilgan bayonotdir. Materialni yaxshiroq o'zlashtirish va yodlash uchun siz tezislarni o'z so'zlaringiz bilan yozishingiz kerak. Konspektda ilgari surilgan tezislarni isbotlanishi kerak. Shuning uchun, konspektning uchinchi elementi ko'rib chiqilayotgan tezisning haqiqatini isbotlovchi asosiy dalillardir. Konspekt qoidalari va misollar bo'lishi mumkin.

Reja bandlariga aniq amal qilib, materialni aniqlang. Yozuvlar paytida fikrni o‘z so‘zlaringiz bilan ifoda etishga harakat qiling. Yozuvlar aniq, ravshan saqlanishi kerak. Iqtibos keltirishda fikrning ixchamligini, ahamiyatini yodda tuting. Konspekt tayyorlashda har bir jumlaning imkoniyatiga intilish kerak. Kitob muallifining fikrlari qisqacha bayon etilishi, yozilganlarning uslubi va ifodaliligiga e’tibor berish kerak. Unda manbaning asosiy tamoyillari, muallif kiritgan yangi narsalar va asarning asosiy metodologik qoidalari aks ettirilishi lozim. Muallifning fikrlarini ixcham va o‘z so‘zlari bilan ifodalash qobiliyati tajriba va bilimlar negizida rivojlanadi. Ammo ularning to‘planishiga bir muhim qoidaga rioya qilish – birinchi o‘qishdayoq yozishga shoshilmaslik, konspektga faqat eng muhim ma’lumotlarni kiritish yordam beradi.

Xulosa. Umuman olganda, asosiy qismning mazmuni alohida mualliflarning pozitsiyalarini va ularning qiyosiy xususiyatlarini, tadqiqot uchun tanlangan mavzu bo‘yicha nutqning asosiy masalalarini aniqlashni aks ettirishdir. Talaba muallif matnining asosiy tushuncha va kategoriyalarida ravonlik ko‘rsatishi kerak. Tahlil qilingan materialning mohiyatini yaxshiroq taqdim etish uchun uni jadvallar, grafiklar, raqamlarni taqqoslash va iqtiboslar bilan ko‘rsatishingiz mumkin. Talaba nazariy seminarlardan farqli o‘laroq, xususan, o‘z fikrlarini ifodalash va boshqa mualliflarning fikrlarini og‘zaki ravishda takdim etish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi va bu usul talabaga malakali tilda va yaxshi uslubda yozma ravishda tezislar yozish ko‘nikmalarini beradi.

Adabiyotlar:

1. Proektirovanie uchebno-metodicheskogo obespecheniya moduley innovatsionnoy obrazovatelnoy programmy: Metodicheskoe posobie / O. V. Akulova, A. Ye. Baxmutskiy, R. U. Bogdanova, O. B. Dautova, Ye. V. Piskunova, N. F. Radionova, A. P. Tryapisina; Pod red. C. A. Goncharova. – SPb.: Izd-vo RGPU im. A. I. Gersena, 2007. — 159 s.
2. M.E.Axmedova Modul-kredit tizimida mustaqil topshiriqlar tuzishning ilmiy-nazariy asoslari T.: Monografiya. 2022.132 bet.
3. Karpenko M. P. Perspektivi razvitiya sistema vysshhego obrazovaniya na osnove “Konsepsii vuza–2030” / M. P. Karpenko //Vestnik REAN. 2005. T. 5. №3. S. 27–34.
4. Karpenko M. P. Perspektivi razvitiya sistema vysshhego ob-razovaniya na osnove “Konsepsii vuza– 2030” / M. P. Karpenko //Vestnik REAN. 2005. T. 5. №3. S. 27–34.
5. Karimova R. O‘zbek raqslari. T. 2003 y.
6. Karimova R. O‘zbek raqslari. T. 2003 y.
7. Hamidova X., Sayfullayeva D., Zokirova S. Merosiy raqs durdonalari. T. 2003y 8.Karimova R., Sayfullayeva D. O‘zbek yakka ayollar raqsi. T. 2007 y.Nikitin V.Y. Modern djaz tanets. M.
9. 2000 y. Muxamedova O‘. Uyg‘ur xalq raqslari. T. 2009y.
10. Sayfullayeva D., Kazakbayeva Z. O‘zbek raqs san‘ati tarixi va raqs sahnalashtirish sirlari . T. 2006 y.